

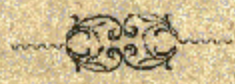
~~PM 291~~

~~8317~~

~~РШ 291~~

Р 19 Ср 11699.1

НЕКОЛИКО
ИСКРЕНИХ РЕЧИ.

1866.
У Новоме Саду.
У штампарији Игњата Фукса.

25150

FILE

2000

205 D190

I.

Јавност је први и најцељисходнији лек, како манама појединих, тако и друштвеним погрешкама у обште. Онде, где је управа тајна била, пропадале су не само поједине обштине, него и велике државе од руковања неколицине неодговорних зависеће. Сад, кад је јавност мало по мало почела отимати мах, и кад се одговорност, као једини услов добре управе, а из ове природно изтичуће благостање, од оних изискује, који већим или мањим телом управљају: неопростно би било, кад неби сваки по мери увиђавности, мисли и приметбе своје на видик изнео, којима држи, да од колике толике користи онима бити може, којима мисли и добру своју вољу намењује и посвећује.

Ја ћу на првом месту о позоришту у обште, што краће могао будем, да коју речем, па онда о нашем као од неких тако названом „мезимчету“ мунифиценције „народа србског.“ —

Ствар је јасна, да тко у просвећене народе хоће да се броји, да му ваља са просвећеним народима упоредо корак држати; или ако то неможе, а оно бар издалека и назорице њиновим стопама газити. Разна доба,

разна су позоришта стварала: јаки, богати у наукама и уметностима здраво напред поступивши народи, имадоше: разкалашније, одузданије и безобразније, да кадкад нечовечне и зверске забаве, које позориштем називаху; тишији и сиромашнији народи задовољаваху се оним, где је сваки по крепости: ума, духа, мишице на мејдан без зазора излазио, и гледаоцима и слушаоцима удовољство и забаву причињавао. Који у простоти остадоше, истина за позоришта, каква их Атина и Рим имаше и данашњи цивилизовани свет има, незнадоше; но по природи срца човечијег измишљаваху за се забаве у часовима весеља, празновања, религиозног свог осећања, своје стању и душевном развиту сходне. Одовуда мислим, да неспорно следи: да сви људи мање више природну наклоност на јавна увеселења и забаве имају; наравно сваки по своје укусу, мери изображења и материјалној снази.

Срби по срећи својој европски народ, но по несрећи својој мали у оним земљама смештен, непрестано с азијатским тираном борећи се — а још од судан бој, кривицом понајвише својом, ни свршили нису — јако су од других сретнијих народа заостали, који почем се средовечног мрака отресосе к разноструким наукама и уметностима притекоше: себе душевно и материјално обогатише. -- Кад други народи бише где су Срби данас, онда Срби немогоше о најредку државном ни сањати; јер робови бише умом и телом!...

Данас, кад се други народи утркују, који ће кога по просторима области ума, човечијег знања и моћи да надкрили, Срби се као мален, сиромашан и разштркан народ очевидно у великој неприлици налазе: нису ради заостати, а махом се стићи не да! *Medium tenere beati*: ако игде места има, овде га

имати неможе. Но жив дух у живом народу, нешто деловати мора: да л' корисно, да ли штетно за се, последице ће показати. —

Место свога умствовања навешћу пример из по-
вестнице, и тиме мислим, да се нећу од истине
удалити.

Петар велики, као изванредни дух, обишавши
многе земље, све што је у њима боље видео, него
што је у Русији било, хтео је махом у Русију да
пресади, без да се огромни руски народ на то пред-
уготовити могао. Петар је по себи судио и остале,
па је мислио: кад може један, зашто неби сви? Но
то се тако неистинито показало, да ми о томе не-
треба речи трошити. — Скока у природи нема; а
добро почето, веле, да је у полу свршено.

Јесмо ли ми добро почели, који неимајући да-
леко важнијих чинитеља к просвети, као: добре реалке,
школе господарске, без своје самосталности политичне,
са позориштем почињемо, које хоћемо да сталним
учинимо, без довољне на то материјалне снаге?

Ја мислим, да нисмо.

Кад мисли човек на забаву и увеселење? Си-
гурно тек онда, кад је све остале прече своје по-
требе подмирио. Тко другчије чини: распикућа је,
разкошник, несмислен изгубљен човек. Зар да та лепа
епитета и цео србски народ стече? Сачувај Боже!
Али главна је скупштина поред све материјалне не-
моћи наше, декретовала обстанак позоришта на: „док
је нек је“; и не само да је какву штедњу увела, него
се још у веће трошкове бацпла, одредивши упра-
витељу 1200. фр. а. вр. словом: дванајст стотина а.
вредности годишње плаће! Свота, не истина по себи
велика, али за наш позоришни фонд ужасна... 20,000
фр. а. вр. треба, да само управитељству плаћу, узи-
мајући 6 на сто, донесу! К томе узмимо још 15—20

чланова који су за представе и друге потребе позоришта нуждни са једно на друго месечном плаћом minimum од 30. фр. а. вр. ваља имати капитал, који годишње 7200 фр. а. вр. доноси, или месечно 600 фр. а. вр.

Да ли су довољне к попуњењу тих огромних трошкова још заоставше 51000 фор. које после декретованог трошка из главнице још преосташе, које народ србски на позориште своје жртвова, и од којих ни трећина није у готовом новцу? Да нису довољне показује свакогодишњи дефицит. Добит од представа, показао се такођер као недовољан за издржање глумаца и других потреба позоришних. Можемо ли се надати, да ће од данас већи добровољни прилози бивати, да ће се позориште боље посећивати, па да се у будуће у фонд недира?

При данашњим околностима тко би томе веровати хтео, тај би врло дебелу веру имати морао, па баш кад би цео народ од срца делио мњење измајсторисане већине, која се у главној скупштини за сталан обстанак позоришта изјаснила.

Је ли могуће, да они чланови главне скупштине, који за сталан обстанак позоришта гласаше, неувидеше то: да ће се свакогодишњим попуњавањем дефицита из поменуте главнице морати фонд изцрпити, без да изгледа имамо, којим му драго средством после изцрплења наново га створити?

Није могуће да то неувидеше; али их је љубав, наклоност, или управо пркос побудио, да покажу мањини, која се с њима неслагаше, да су кадри победу одржати. Но љубав и наклоност у таким стварима, које се обштег добра тичу, нису на свом месту, ако их увиђавност не руководи. Дела неувидавности, баш зато увек толико шточе, што их слепа љубав рађа!

Бадава је онде питати: шта нам треба, где питање: шта можемо, предходити мора!

Кад ми једном мучно набављену своту за подизање позоришта утаманимо, не само да немамо наде, другу скупити, него сами себи везујемо руке и на државну помоћ апеловати, која нам, никако изостати неби могла, кад би бољом манипулацијом, за неколико година капитал удвостручили. Јер „капитал састоји се у непрестаном изнова рађању капитала“; а ово понављање при трошењу, зависи од мудре, брижљиве и енергичне управе од стране капиталисте, који је у исто доба поред опасности да банкрот неучини за уздржање и множење овог рад издржавајућег капитала одговоран.

Капитал из тога постаје, што људи обзирним напрезањем више набављају, него што је за њихово издржање преко нужно, а затим да непотроше одма целу течевину на њихове моментане личне потребе, него да уздржањем заштеде један део који би за даља подужећа у помоћи био.

Такови капитал има изгледа на обстанак. А је ли то тако код нашег позоришта? Тко неће истини у очи да пљује, тај мора рећи, да није. Јер новац, који се непотроши на увећање продуктивне снаге, може се само једанпут издати. Напротив новац, који се на произвађање новца издаје, безбројно пута издати се може, и увек с коришћу. Нама дакле после неколико година остала би та сладка успомена: (?) да смо имали позориште, а да немамо више фонда позоришног!

Шта дакле? Да разпустимо позориште, па да после опет тражимо глумце, које би обучавати морали, док би у стању били штогод ваљано представљати?

Мудар човек увек од два зла мање бира; а овде је очевидно мање зло глумце разпустити данас на

толико времена, док неби капитал порастао, и док себи државну помоћ као и други народи неосигурамо, него уздржавајући их, себе пресиљавати, а опет известној пропасти на сусрет ићи.

Ја нећу против вештине наших давањњих глумаца ништа да говорим; али ће ми мислим и најзанешенији љубитељ србског позоришта допустити, да немамо још таког глумца, и да за дуго, па баш да стално позориште остане имати нећемо, о ком би се могло рећи:

„Герик укаже главу кроз оба крила врата и његово лице прелази за пет тренутака постепено од неизмерне умереној радости, од ове к миру, од мира к чуђењу, од чуђења к удивљењу, од удивљења к жалости, од жалости к поражености, од поражености к страху, од страха к ужасу, од ужаса очајању, а одатле враћа се опет натраг к оној точки, одкуда је почео.“ *)

Па кад је цео србски народ још у многом којечему ђак, зар је срамота да му и позориште на том истом ступњу стоји? Или зар почетак другчији и бити може? А тко се за глумце боји: ако небуду ови биће их други, који ће као и ови временом постићи, колико је за нашу позорницу и за наше стање нужно.

Глумац није професор, да већ са свима потребним знањима снабдевен за катедру седне па да предаје; него глумац се временом ствара: „познавањем срца човечијег, светским обичајем, трудом, пажњом, дуготрајним изкуством, појавима на позорници усавршују се дари природе.“

Ево да се послужим речма истог великог француског философа, који је уједно и изванредни прија-

*) Diderot, Paradoxe sur le Comedien.

тељ позоришта био, како се он оглумцима изражава: „Шта навлачи на њиове ноге бојадисане чизмице и папучице? Погрешно васпитање, невоља и лакоум-сленост. Позориште је прибежиште — никада слободан избор.

„Нитко није постао глумац из љубави к врлини, или из жеље да човечству од користи буде, својој домовини и породици да служи, или ма из ког од оних поштованих побуђења, која би право чувство, ватрено срце, осећајућу душу за овај занат придобити могла.“

И опет даље: „Они су изкључени (као засебни сталиш од других). Јавност, која их се курталисати неможе, презире их. Они су робови под канџијом другог робља. А може ли биљег непрестаног понижења без учинка остати? Они су сви сити свога заната. Положите ваше новце на каси, и они ће вам вашу присутност и ваше тапшање поклонити. Само је њих мало великих уметника гордо на свој сталиш.“

Ово није погрда на глумце и глумачко стање од мене, но истина, коју сваки осећа, ако ће према себи искрен да буде. Али са овим нит' је Дидеро рекао, да нетреба позоришта, нити ја говорим, да га никад немамо. Имајмо га, али кад га узможемо имати; а неусиљавајмо себе да оно одржимо, дочем нам други далеко важнији културни заводи недостају, који би нас мање новца стајали, него позориште.

Позориште је данас за нас једна струка индиректног пореза, који нас без икакве користи материјално убија.

Позориште је при овим околностима за нас, по речима славног национал-економа John-Prince-Шмита: пацов у амбару, проврћено буре, мољац у бунди, продеран џеп.

Но поред свега овог досад реченог, непрејудикујемо ми ниткоме, који се довољно снажан и срцем и цепом осећа, да позориште уздржати може, да га одржи и издржи, док се неби бољи изгледи за његов обстанак указали; али у узхићености народа за његову просвету и изображење скупљених или тек обешаних неколико хиљадица, од обести и у хатар једној или другој личности спирити и утаманити, био би неопростан грех.

К овој материјалној невољи, долази још и то, да је понашање управитеља позоришта, мало не у свима већим србским местима због његове безобзирне партајичности публику изазвало и велико негодовање у њој подстакло. Да је ово тако, чули су се више пута гласови по новинама, а од данас ће се делом засведочавати, да оне гласове није само злоба и пакост по свету просула, него баш управо љубав народњем напредку.

А сме ли позориште стојати као партаја у народу, као нека пропаганда за намере неких појединих? Је ли његова цел и задатак пркосити онима, који га посетама подномажу? Сме ли се позориште до званија неког судије у народу дићи? Је ли његов задатак на диктатуру неких предуготовљати, а друге важне и заслужне људе по народу као неваљалце жигосати и свим могућим средствима гледати, да им хулно име у народу створе? *)

Свију ових грдних мана учинило се под данашњом управом србско позориште кривцем! А ми плаћамо, гледамо и трпимо! У последњој главној скупштини одржао је управитељ позоришта као такви по-

*) Слаже ли се са званијем управитеља, кад му гдекоји члан публике његове неправде вребази, одговорити: „Публике је (дело) плаћати па ћутати; а ја имам заповедати“?

беду над својим неједномисленицима; али од коликог ће трајања та победа бити, време ће нас најбоље уверити. Шта је одржати победу измајсторисаном већином, на рачун целог народа, показује нам, да не идемо даље, данашње стање Угарске у великом, а показује нам наша главна позоришна скупштина у малом.

Дрзко је и мислити, да ће мали и сиромашан србски народ, поред још ових околности, где се слободно узети може, да чрез управитеља раздељен стоји, драговољним прилозима стално позориште одржати моћи; кад богати и многобројни немачки народ није драговољним прилозима до флоте доћи могао; јер му свестнији, али зато не мање родољубиви синови у очи рекоше: зар ви мислите, да смо ми тако површно повестницу читали, да то верујемо, да се флота драговољни прилози гради?

Промислимо се добро, пре него што један другом пребацивати почнемо: „Зашто нисте у време говорили?“ „И ја сам тога мњења био.“ „Овако је и онако је требало.“ Промислимо се, да сви у глас нерекнемо, оно жалостно: „сад је касно!“

II.

Хтео сам и о „Матици“ као књижевном листу коју да прозорим, но почем сам у „Напредку“ говор г. А. Сандића читао, и његове мисли са множином других о томе делим, непреостаје ми друго рећи, него оно, што је и он о томе рекао и написао: да „Матица“ своме наслову и програму неодговара, и да би као супарница „Данице“ сасвим изостати могла, и то из два узрока: један је овај, што се поред „Матице“ занемарује „Летопис“; други је пак обзир

материјални, јер по речима њеног г. уредника, и „Матица је (бар досад) чедо, које готовину једе, без изгледа, да ће кад потрошено надокнадити. Садржај би јој далеко другчији ваљао бити, кад би хтела да народну вољу за се електризује.

III.

Међу најновијим догађајима у Србству за цело је и најновији и до данас једини, али исто тако и један од најважнијих појава којих је икад код нас било: скупштина свеколике омлађине србске. 1848-ма показала је нашим непријатељима, да има Срба на свету; а готово тадашње или нешто мало старије поникли, показаше: да је Србин и на умном пољу поступио! Да живи дакле: физично и душевно, и да ће кадар бити поред лепших околности са онима се мерити, који се одавно на том пољу сјају. —

Програм смо омлађине видели, и допада нам се, ма да смо уверени да ће јошт многу препреку скршити, нову гдекоју околност створити ваљати, да све те жеље испуњене видимо. Но што је пређе требало десетину векова, сад је томе довољна десетина лета, па да се оствари, по речма Тучева:

И роднаго слова звуки,

Вновъ понятни стали нам:

На яву увидятъ внуки,

То что снило ся отцамъ.

О омлађини и омлађинском умном раду немогу се другчије до похвално изразити: њена намера и замишљај, шта, и од колике користи у будуће србству да буде, заиста је племенита; цео јој народ жели само срећу и добар успех, па чисто осећа, да ће се к цељи тежња' својих више него у полу приближити.

Толико што се омлађине тиче,

IV.

Сад против воље долазим на предмет, који је привидно тип обште жеље и израз неподељеног саучешћа на себи носно, али у истини ништа друго није био: него усиљена апотеоза једном, који се заиста у том пријатном сну налази: да све по њему и чрез њега бива; да је „свако дело благо“ одзрак његове милости и свемогућства, да је он средоточно сунце, од чије светлости све мање и веће величине планете морају зраке узимати ако су раде, да бар ноћу у његовом сунцокругу сјају. Себе — и честољубље истина су подстакачи к великим делима; али нису карактеристичне црте онога, који у истини једнакост и слободу проповеда; нису карактеристична црта онога, који мисли да представља и у себи усредсређује идеју србства, оличени програм наше будућности: него Језуита, себичњака, деспота, који лаковерје других на собствену корист окреће. Слободу проповеда за се, а тумачи је и њоме се служи како му кад у хатар иде; о једнакости устима говори, а у делу најазнатскији тероризам разпростире; коме је девиза: тко мене необожава и под мојим предводитељством спаса налази: није човек, није Србин, одпадник је и издајца! Ову, овако о себи мислећу величину, знам да вам није нужно ни споменути, па ће те у њој свиколици Дра С. Милетића познати.

Кад ме овде сам опис ствари на то наведе, да име Дра С. М. споменем, нека ми је дозвољено, да ткогод помислио неби — као што се то код нас одма и помишља и верује — да из пизме, злобе, пакости, личног непријатељства, и из оних непоштених мотива моје речи произтичу, с којима се обично

лична мржња низке душе служи, да противника или тек неједномисленика свога обори — искрено ћу своје собствено мњење о човеку изрећи, и врлине му и мане на видик изпети.

Њему се неможе одрећи многостручно знање разних теорија и система, али никаква практичност; одушевљење за бољу будућност србства, али само под уветом, да његова улога прва, да он *Jupiter tonans* свуда и у свему буде; неодриче му се, да ради на пољу просвете, али само да ову као под закуп узме, и да је својим вернима као Мухамед рај дели; заузима се за заводе србске, њиов обстанак и унапређење; али зато само, да му ови при потреби фаланге и јаничари ако не при борењу, а оно при гласању буду; он држи, да и уверен је: да се никакав велики догађај у србству без њега на челу догодити неможе; он за цело себи уображава: да су он и Цезар уједно доба у Риму били, да би се Цезар пред њим изгубити морао; он је велике идеале у предње време, пред собом имао, али су му и ти сви већ данас малени: он само себе у свету гледа и држи да цео свет његовим мислима и његовим духом као аером и етером (зраком и ваздухом) испуњен бити мора; едном речи: најиретеранија себичност, до и преко Дантеовске фантазије узнесена занешеност у себељубљу и себепрецењивању. По уверити мудре люде да је он то, што није, то је теже, него баш да у истини то буде, што се чини и што жели да јесте. Он кад седне за мало своје председништво: пред собом гледа *Ahsemblée nationale* од 1791 и конвент од 1793; он мисли да грми, а једва тек чегрће. Он би се кадкад хтео показати Трајан, ма да би му души већма пријало, кад би могао бити Тамерлан; но за онога нема природне благости срца, ни углађености душе, за овога мало храбрости — Он је данас уредник „За-

ставе“ у коју кадкад ваљане чланке у обрапу србства пише, али на жалост он себе ни на томе пољу неће да позна: он се држи да је онде најјачи на што одсудно никаква дара нема: он држи да је преврстан политичар, а ни сенка од тога није пала на њега! — Стрпите се, дозволите ми само један пример, јер непишем његову биографију. — Он је као фактични господар бившег „Срб. Дневника“ одсудно мађаронску, по начину — „Видовдана“ или по речма „Змаја“ „гладна мачка, на сланини масној“, политику терао; на сабор угарски 1865, пун уверења отишао: да ће његов ауторитет, ум и говор Мађаре убезекнути, па да ће ови необзирући се на друге србске посланике с њиме о будућности Срба нова раста conventa сачинити, за која никога више неће требати питати, него тек предложити, у законик увести, па као санкционовано сматрати. Но сујета за сујету наиђе, претеран претеранијима дође! — Даље вам је познано.

Тко је пре тако писао, или тек о Мађарима говорио, као што „Застава“ данас, тога је г. Милетић *et consortes* анатемисао! Кога данас да анатемисе? Србе, који пре то знадоше, што он тек данас зна, или своју слепу неувидљивост, жестоку и неправедну наглост, своје до из-а крајности прецењујуће се нејацко политичко умље?

За њега је угарски сабор без сумње велика школа био; али опет не у тој мери: да оно што на другима негодује, да и сам са себе стресе. Он је понашање угарског сабора изпрва на прама Деаку с индигнациом, с јарошћу можда и са гадењем гледао и слушао, и своје гњеву у „Застави“ одушку против свемогућег „рече и бысть“ што је год онај говорио, давао; а код Срба хоће он свуда и у свему: „рече и бысть“ да буде. Колики контраст! Каква не-

доследност! Али њему је чедо његове рођене фантазије далеко милије, него сви противдокази разума, милије од правде и истине. Он хоће од себе да створи верозакон, кога су битне тачке: деспотија и тероризам; но које би поштоватељи његови за мудрост и милост сматрати имали, јер од њега долази. Он ствара ствар која људе квари, и њу штеди за себе, да би му дуготрајна била; а напада на људе који се томе створу противе, или за које мисли да би и за њих пород његових жеља прилепчив могао бити! О како натражке! Како наопачке!

Читаоче! Најпре просуди па онда осуди.

Ми морамо већ једанпут почети искрени да будемо, и слободно да говоримо, или бар слободно да пишемо, да би наше потомство слободно делати могло.

Ничија дела нису тако узвишена тако недохитна, да им се мане неби могло наћи. Нестварајмо себи кумира на подобје идолопоклоника, да се незастидимо од њихове немоћи и сопственог празноверја.

Нитко нити је био, нити ће бити доклегод људска племена траје, међу свима први, изузимајући у очима оних, који га страшно љубе, или који му ласкају. Сравнијући једнога, са више, један може најбољи бити; но то је тек неколицина, али не сви. Тако обштег изпита људи нема, у коме би се један над свима у недоглед дићи могао. И ја поштујем заслуге Дра Милетића, које по свом увиђењу за заслуге држим; али ја мислим, да би се он требао да стиди, кад тко хоће да му више надометне него што је праведно; и кад га из друштва пуно зрелих, ваљаних, одважних, родољубље своје више пута делом: неки само пером и умом, други пером, умом и мачем, засведочивших, из друштва велим ових честитих на врхунац свега диже,

докле се: срце, разум и родољубље икад или никад — уздићи није м.гло. Неварајте себе, да једном тек човеку благо и напредак рода на срцу најпламеније и најсилније лежати може. Обшта мати природа улила је сваком добром човеку у срце, да оне од саљуди, љуби, којих срце у делима или тек у жељи за осталих срећом лебди.

„Али нетреба ни то заборавити, да човек у човеку себи подобног и свога брата, који му је ближе сроден, упознаје.“

„Сви се људи могу варати; а напоследку шта су сва наша представљања, која ми о карактеру ког човека имамо? Ништа друго до идеали; или сувише овлаш, ил' сувише жестоко обојадисани, како то околности, страсти, — и Бог те питао шта? — на нашу фантазију утичу, кад се спремамо, да нацрт почнемо и опис предузмемо.“

„Нетреба заборавити, — а свакидање изкуство нас томе учи, да изврстан карактер човека, кога ми себи представљамо, и човек који заиста суштаствује, па кад би свима нашим представама које себи о њему уображавамо, делом одговорао, да би то две врло различне ствари биле.“*)

О истини ових речи неверујем да ће тко посумњати; па кад је већ и у самој природи тако, чудно је, да, и недостојно сваког мислећег, човека да се пред себи подобним у прашину баца, да му овај на леђа стаје, „да се вишим види!“

Но на жалост, тако је кадкад бивало и код других, тако поче и код нас да бива; и то јаче, снажније, систематично од како стално народно позориште поче по народу путовати. Ти апостоли по вишем упућству почеше праву врбовку. За кога? За свога

*) Thomas Paine: Истинито и лажљиво богоштовје.

управитеља и за Милетића. Како кога и чим моглоше ловише. Средства пропаганде нису ни узвишена ни човекољубна. — Које ови странствујући апостоли, које локални агенти, приповедаше: — што прилику има-досмо веће пута собственим ушима слушати — „Ђорђевић је данас у народу више од Доситија!“ „Милетић је први Србин!“ Неки је тима приповедкама веровао, као верозаконским чланцима; а није ни чудо. Тко год хоће да свет вара, увек ће довољно наћи, који ће и уво и срце — неизпитујући много разумом — превари отворено држати. У оно доба, кад су чивутски музиканти и комедијаши по свету ходили, и којекакве несмислености проповедали, од којих многе на жалост и до нас дођоше, увек су наилазили на јата лаковерних, који им вероваше. У Ниниви вероваше, да је Јону кит прогутао и трећи дан жива избљувао; по да се какав луд нашао, па да је приповедао: Јона је кита прогутао и трећи дан целокупног и живог избљувао, за јамачно би још луђих се нашло, који би му веровали.

Нећу да испитујем од колике штете бивају тако лажљиве приповедке по себи, док су тек безазлена лаж; али кад такве заблуде морално неваљале постану, свакога је дужност противити им се и изкорјењавати их. Није морално зло држати: да је Ђорђевић већи од Доситија, а Милетић први човек. Али је морално зло на рачун погрешног доситејства онога и првенства овога све друго понижавати, клеветати, ништити. Људи, који немају ни душевне снаге нити те потребе да испитују ствар у колико је лажна, у колико ли истинита, одводе се у заблуду и утврђују у вери о једној ствари, која целом народу може од велике шкоде бити. Уче се све друго из вида губити, само да се оваких првосвештеника таштини и занешено-

сти угоди, који су још преко свега тога сами аранжери својих овација, банкета, тоаста, слава. —

Да је то тако, навешћу два примера из новијег доба, два из прошле године 1865. Да се неупушћам у испитивање зашто је ове године главна позоришна скупштина, која се обично око Дуова држи, пренесена на месец Август, и то да у скупу траје са скупштином омлађине србске, лако ће сваки погодити. *Si licet parva comragare magnis* — Наполеон је свој рођења дан на 3. (15.) Август пренео, да са светковином обштом и његов сјај већи буде. Себичност је, као и љубав досетљива. — Но на ствар. Др. Милетић из преднаведених узрока упише се да позориште *respective* г. Ђорђевића одржи, па ма то и са Рикоцијевом девизом било: „Ако не Бог, ђаво ми помоћи мора!“ Мејдан су одржали средствима, која горе изложих. Но то је мало било мејдан одржати: требало је то дело, као израз обште воље (која у колико је обшта била имадосмо прилику онда слушати и гледати, а после је по новинама читати,) бакљадом увеличати. Милетић и Ђорђевић, наравно да су били два корифеа, којима се та почаст учинила. Ајде да речемо, да је имало смисла што Милетића бакљадом и панегирицима почаствоваше; но Ђорђевићу с бакљадом доћи било је сасвим неупутно. Да је он, као што га називају, „свећеник Муза, мученик за народ“ и. т. д. пропао, онда је могло благодарно чувство и признателност овацију поднети му; али као победитељу с таким чим долазити, значи противној странци, очито пркосити и већма је од себе туђити, да, и на жешћи одпор изазивати. Кратковида себичност то нехте увидети. У тај пар десио се у Н. Саду и пречастни гост из јуначке Горе Црне архимандрит Дучић. Тко је он и какав је, и је ли заслужио да се и на њега при обштој свечаности обзир

узме, то пећу ја да пресућујем: нека вам ваше србско срце каже. Доста то, да је он и при тој свечаности и трајућој беседи, као какав непатан путник био, који ни бакљаде ни банкета удостојен не би! Но је ли могуће Милетићу допустити, да још на кога зрак љубави не само народне, но ма и појединих зборовова падне? Занесена себичност подобна је среброљубцу, кога сви његови милиони неублажују, док види, да се још у чијим рукама форипта налази.

Па то је тако не само приликом ефемерних забава и свечаности, тако бива и на књижевном пољу. Црно знамеће нашег стања! Навешћу једно име, које код Срба није тако познато, као што заслужује, и као што је у осталој целој Европи славно познато. Но тко да га Србима упозна? Он станује у Земуну; није у љубави са пређашњим пријатељима „Срб. Дневника“ био, исто тако ни данашње „Заставе.“ Ондашњи „Напредак“ био је у рукама Др. Данила Медковића, који из багателисања или из незнања нехтеде га споменути. „Србобран“ га једва једанпут и то по ауторитету монаховске предходне велике похвале, која од ученог света на нашега Паића паде, спомену! Ове године утркиваше се страни листови, који ће боље оштроумље и важност Паићевог изналазка да по свету разтруби — србски листови мучаше, док се штоно реч: у зло доба један из Беча не сети, те га у 23. бр. „Данице“ са заслужном похвалом спомену. А шта је тај Паић писао, чиме похвалу страног света заслужи? 1861. издао је пасиграфију, обшти покушај писања за све народе на свету; 1864. издаје пасилогију, — обшту граматiku, како би се појмови говора помоћу арабских бројева за цео свет приступни учинили; 1866. држао је у Бечу (као и прошлих година о горњима) три јавна предавања у дворани инцинирско-архитектског друж-

тва о земљомеру (космометру, који се из више чести састоји: из окрећуће се лопте нашег земљокруга, која представља васеленски сат (Козморологион), који показује кад је које доба у свима пределима света, и два владајућа датума: наш православни и католички; даље је и сат, који има четир сказаљке, (пасихронометер), који показује на свом новом од г. Паића изнађеном „циферблату“ не само местно доба времена него и град дужине, у ком се сунце где у подне налази; даномер (хемерометер) који показује изход и заход сунца, дужину дана и ноћи за сваки дан у целој години, даље мењајуће се осветлење наше земље; други даномер опет на глобусу, који представља деклинацију сунца, постајање и нестајање дана и ноћи који више месеци трају. Немачки листови изразише се о том. *Die Einfachheit dieser Erfindungen hat allgemein überrascht etc.* Срби се слави свога земљака и брата невешти чинише. Његово се име неспомену! А и како би се споменуло, кад он није ни члан позоришног одбора, нити је у Матици, нити се тура око новинара, да он њих најпре кади, па да га они после славе Еле тако прође! Срећан си Паићу, што си имао новаца да одеш, и да ученом свету покажеш, шта си изнашао, и шта си у намери на корист целог света произвести; јер да си ограничен био, да то само твојим пријатељима у Земуну, који се држе да они тамошње србство представљају, приповедаш и тумачиш, тешко би те анатема а можда једва и лудница мимоишла!

Прошле године, кад се посланици на саборе: угарски и хрватски бираше, Милетић се је које сам, које помоћу својих пријатеља, а на тај посао ни утворе није презрео, свуда из петиних жила упео, да се његов свемогући уплив осети: да буде онај кога он хоће, или бар да предупреди да nebude онај

кога он неће; оставивши за себе, да се онде бирати даде, где је мислио вољу бирача до ентузијазма и фанатизма разпламтити. Ђенерал Стратимировић, који се је бирачима кулпинског среза, кад су му понуду за његов избор поднели, захвалио, прими се на понуду Старо-Бечејаца, Сентомашана и. т. д. да тамо кандидује. Сад Милетић, да покаже своје свемогућство, све, што га је слушати хтело алармује, и свима се средствима послужи да Стратимировића пред онима људма оцрни, код који ће овај у доброј успомени живети докле њих и њиових потомака траје. Оно, што се зове интелигенција била је на страни Стратимировића, масу су његови демогази за себе имали. Тко је кортеновања својим очима кадгод видео, томе не треба описивати како при избору бива. Доста то, да се Милетић свима средствима послужио, која би сваки други, који би се за вођа Србаља и за тако изкључиво популарног човека држао, с презрењем и са сажалењем одбацио. — Он би у Бечеју изабран. Но то небеше доста. Да покаже своје свемогућство и своје државничко лукавство, које се при таким приликама у мудрост и врлину пише, намисли две ствари једним махом произвести: преварити пријатеља а узети се за Стратимировића! Није ми познато, какве је договоре пре тога са г. Чарнојевићем имао, и како су ствар удесили били; но ово што ћу ниже рећи, бациће нешто светлости на оно, што се тајом ту уде-шавати морало. Последњи је избор (7. Децембра) у В. Бечкереку био. Противкандидати били су г. А. Сандић и одрођеник србски Хатфи, пре тога Хацијћ. Ђенерал Стратимировић буде позван од В. Бечкеречана, да се прими кандидације. Милетић већ знавши за то, почне преко својих пријатеља настојавати, да никако другчије небуде, него да се Стратимировић за посланика избере. Г. Чарнојевић незнајући за ово,

чим буде у Кикинди изабран, похита преко Башахида, где дочекавши избор г. Паје Трифунца торонталског поджупана, који се је око 1. сата после поноћи свршио, у В. Бечкерек, с тим речима: идем, да покварим избор Стратимировића! И оде око 2 сата после поноћи. Да се Чарнојевић још у кога уздао да ће му помоћи кварити, нема сумње; по кад тамо приспе, види да се љуто преварио; јер у кога се уздао, тај га је издао! Тако је Милетић при том избору све што је желио постигао: два човека и једног и другог од старих, заслужних и славних породица, за које, ако му пренапето себеуважење и недопушта, да јавно изповеда, да се њиовог ривалства боји: то је опет у срцу страхом тајати морао, да му популарност два патриција, оба именов предака, а један и својим сопственим делима славан, у народу нешкоде.

С једне стране избор Стратимировића за посланика у оном месту где он (Милетић) највише приврженика има, с друге неуважење речи Чарнојевића, који је такође тамо здраво популаран, сматрао је он за своје рођено дело; и ту је себе гледао као Марија, стреле плебејске заслуге на патриције бацајућег.

Други један пример, који је чисто огледало његове низке ћуди, срца и начина мишљења, открио је приликом бакљаде, коју је Н. Сад своме посланику г. Стевану Брановачком, пре него што ће на сабор поћи, давао. Та почаст морала је и Милетићу у део пасти, ма да није новосадски него старо-бечејски посланик; но да иста почаст кулпинског посланика г. Милоша Димитријевића незападне, трудио се Милетић демагогским начином да препречи, наводећи за своје пакостне разлоге: да Димитријевић никакве заслуге за народ нема; да је он званичник, а као такви неможе родољуб бити и сијасет другог којечега. Еле бакљада изостаде Димитријевићу! —

Судите сад, достоје ли се та дела и једног савним обичнст, од метежа јавности удаљеног човека, а камо ли онога, који се држи, да је од свакога и већи и бољи.

Он је исту таку хајку помоћу својих свакојаких агента и утвора и против нигда незаборављене памети покојног Ђорђа Стојаковића приликом србског сабора 1861. дизао. Он је рушио, обарао, каљао, да само он узвишен, велики, светао постане. Он пеће као Като, да се: *cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia* бори; но противна изабра средства; он воли: *videri, quam esse*; али га зато и последице тих неваљалих уметности стижу: што више славу тражи, она даље од њега бега.

То је душевна слика човека, који се држи, да је над свима узвишен; то је он, који мисли, да штогод бива њему за љубав бива; који се сам себе уверити труди: да сваки збор и свако дело таковог, тек на увеличање и славу Милетића смера; јер без његовог уплива, без његовог одобрења и протекције ниједан небива. Но кад би се он бистрије и непристраније својим ума видом послужити могао, увидео би, да ће у тој омлађини, доста Цезара за његову суланску славу понићи, и ову не силом као што он ради, него снагом ума, таме заборавља по обштој судби човечијих дела предати. Ако би те пријатељу овај жалостни прогностикон већма дирнуо, него што би другог више умереног човека дирнути могао, неприписуј мени, него ономе, који нареди, да тако бити мора.

Доста сам мислим говорио о човеку, који у народу највише сам о себи говори, и чије крестуре свога кумира са: царство твоје царство всѣхъ вѣковъ, и владычество твоје во всякомъ родѣ и родѣ, каде и служе му.

V.

О најновијим догађајима у србству говорећи, мислим, да ће на месту бити споменути и политичне тенденције, које се с ову и с ону страну Саве појавише. Владици органи, и уобште све што је спадало у политично-журналистичну интелигенцију било је с оне стране одсудно мађаронско. „Видовдан“ овај по Мађарима „слободоумни уредник“ проповедао је нама овоостраним Србима: да би ваљало, да се ми жртвујемо за њих! Питате у чему би се та жрвва састојала? Ни у чем мање, него да се помађаримо, да Србији одрешене руке буду, која је традиционално од Аустрије зазирала. Но гле чуда! Пруско-аустријски рат као неком мађијом, претвори србску Аустрији непријатељску владу, у пријатеље. Зашто и како, нека се сваки сам пита и себи одговара. Доста, да се неком обсеном београдска господа обсенише и из „стариx непријатеља посташе нови пријатељи.“ Ово је сувише нов догађај, да се о њему у пресуду пушћемо; а од какви ће последица бити, видећемо. Као што „Видовдан“ изреком мађарски лист постаде, бише и с ове стране, који у немачким броширама: „die Serben und die orientalische Frage; затим: Orient, Occident, und der Panslavismus.“ Србима не само мађарство као једини спас апостоловаше, него ова последња дотле заблуди, да од како се људи говором и писменима служе, ниједан народ такову поругу сам на себе неизрече нити написа: „ако нам поред свега тога суђецо буде, да Мађари постанемо, засведочићемо нашим потомцима: да смо политично зрели били (!!)) и да смо их у бољи народ претворили него што смо сами били!“ —

Питамо се: је ли могуће, да тако што из србског пера изтече, што се неби ни најзашенији Ма-

ђар у данашње време написати усудио, са жалошћу морамо да одговоримо, да јесте; јер је из пера, које се код народних завода: „Матице,“ „народног позоришта“ и. т. д. близу налази.

Да се писац истих брошира потруди хтео, подобним, приликама изазване мисли безпристрастних и разборитих човекољуба читати, видео би и научио би се: да нитко са здравим разумом већ немисли о насилном преливању народа у народ, а камо ли тако противних живала као што су Срби и Мађари. Нека презре писац споменутих брошира потражити реч Јосифа грофа Туна, коју је Немцима говорио, кад су мислили и већ као у воску држали, да ће Чехе прогутати. То је било 1845. Па прогуташе л' их, или се Чеси својом силом душевном и народношћу осилише, да су не само равни својим немачким суграђанима, него их у свакој струци душевног напредка далеко за собом оставише! А он Србе здраве и душом и телом, свестне своје народности и хисториског позива, хоће у своје фантазије очајању у Мађаре да претвара! Нечувено!

Треба ли још и даље награде разписивати: Зашто Срби опадају и пропадају, кад се против овакових чудовишта нитко недиже? Је ли нам у тој мери: Немац, Мађар, Роман, Чивутин крив, у којој ми сами себи смртоносне ране задајемо? А шта би се тек за гдеког православног свештеника имало рећи, који није пастир него вук стада свога! Они се по цркви туку; онај приповеда шкандале о матери божијој и учи да заклетва није ништа; онај посећи литију стаје пред крчму да загаси пивом жеђ; онај черупа и крвави учитеља за певницом; онај блудо- и „бљадослови“ — и још небројено зала — па тко је онда крив? —

Непомаже о величини сањати, а у срцу раздор и неслогу носити; непомаже на сва уста србство и

славу проповедати, а пакост, злобу и незнање сејати; непомаже једнакости и слободи измирну жећи, а деспотију и жељу за диктаторством дели откривати. Бадава је неку свеобшност на видик износити, а свако право искључиво за себе присвајати. „Слобода није праву милости подвргнута, она нема кривца, који би амнестије требовао, она постоји сама собом, она се не даје више ни створити ни разорити, него само признати или непризнати. Прогнана из области дела, осваја духове, а из ових ће опет дело постати.“

Ми се невешти чинимо и безазлено попуштамо да се или по неувиђавности, или по погрешном уверењу, или по злој намери неких, зла по народу разпростиру и укоренењу; но ваља знати: да је Србима колико завист и неслога, толико безазленост и попустљивост шкодила.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р1аСрII 699.1